

Сања Златановић

Етнографски институт САНУ, Београд
sanja.zlatanovic@ei.sanu.ac.rs

Јурај Марушиак

Институт за политичке науке, Словачка академија наука, Братислава
juraj.marusiak@savba.sk

‘Повратна’ миграција војвођанских Словака и питање припадности*

Овај рад истражује актуелну миграцију припадника заједнице војвођанских Словака из Србије за Словачку, са фокусом на њихова одређења припадности. Она представља својеврстан пример феномена ‘повратне’ миграције – одређени број припадника заједнице враћа се у земљу порекла предака након скоро три века проведених на територији данашње Војводине. Миграција словачког становништва из Србије започела је крајем 80-их и почетком 90-их година 20. века, али у последњих неколико година она добија масовни карактер. Рад се заснива на теренским истраживањима обављаним у Братислави 2015. и 2017. године.

Кључне речи: миграција, ‘повратна’ миграција, војвођански Словаци, Србија, Словачка.

‘Return’ Migration of the Slovak Community of Vojvodina: Issue of Belonging

This paper explores the current migration of the Slovak community members of Serbia to Slovakia, focusing on the issue of belonging. This is an example of a ‘return’ migration phenomenon – where a certain number of minority members return to their land of ancestors after having lived on the territory of present-day Vojvodina for almost three centuries. The migration of Slovaks from Serbia began in the late 1980s and early 1990s but in recent years

* Овај чланак је резултат рада на пројектима: 1. *Мултиетничитет, мултикултуралност, миграције – савремени процеси* (бр. 177027) Етнографског института САНУ, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије; 2. *National interests of the Slovak Republic in international relations in the post-integration period* (VEGA br. 2/0036/15); 3. *Словачка заједница у Србији: актуелни друштвени и политички процеси*, који се реализује у оквиру међуакадемијске сарадње Етнографског института САНУ и Института за политичке науке Словачке академије наука.

it has taken on much greater proportions. This paper is based on fieldwork conducted in Bratislava in 2015 and 2017.

Key words: migration, ‘return’ migration, Vojvodina Slovaks, Serbia, Slovakia.

У овом раду се разматра ‘повратна’ миграција припадника заједнице војвођанских Словака из Србије за Словачку, са фокусом на њихова одређења припадности. Миграција словачког становништва из Србије за Словачку је започела крајем 80-их и почетком 90-их година 20. века, али у последњих неколико година она добија масовни карактер. Повратна миграција представља комплексан и хетероген феномен, који подразумева да се припадници одређене заједнице враћају у земљу порекла након дужег или краћег периода живота у дијаспори. С обзиром на широку скалу различитих типова миграција (од економских до тражења азила), постоје и различити облици ‘повратка’ (Cassarino 2004, 253–254; уп. Kunuroglu, Vijver, Kutlay 2016). У случају заједнице војвођанских Словака ‘повратна’ миграција подразумева да се одређени број њених припадника враћа у земљу порекла предака, након скоро три века проведених у дијаспори. Будући да мигрира само део заједнице и да су, осим тога, данашњи мигранти рођени у Србији, као и њихови родитељи и неколико генерација пре њих, ради се само условно о повратној миграцији, те је означавамо полунаводницима.

Једно од општих места у истраживањима миграција јесте лоцирање припадности заједнице у контексту опозиција *ни овде, ни тамо* и/или *и овде и тамо*. Они који мигрирају обично су двоструко укључени и/или двоструко искључени и/или су „негде између“, а у зависности од тога да ли и на који начин успевају да користе потенцијал своје двоструке или вишеструке припадности. Чланови заједнице, која је у фокусу овог истраживања, рођени су у Србији, а мигрирају за Словачку – земљу порекла предака. Намеће се питање: коју од ових двеју земаља они доживљавају као своју домовину? И да ли они имају две домовине или су у обе од њих мањина? Индивидуални погледи и искуства се веома разликују.

Рад се заснива на теренским истраживањима обављаним у Братислави 2015. и 2017. године¹ међу припадницима словачке заједнице рођеним у Војводини, без обзира на време њихове миграције за Словачку. Већина наших саговорника је на трајном или привременом боравку у

¹ Сања Златановић је била стипендисткиња Института за етнологију Словачке академије наука у оквиру Националног стипендијског програма Словачке Републике (2015). Овом приликом изражавамо дубоку захвалност директорки Института за етнологију Словачке академије наука др Татиани Подолинској, као и др Габриели Килиановој, руководитељки билатералног словачко-српског пројекта у оквиру међуакадемијске сарадње поменутог словачког института и ЕИ САНУ, на њиховој љубазности, помоћи и подршци. Велику захвалност изражавамо проф. др Јану Ботику, проф. др Мирославу Дудоку и др Петру Славковском, који су нам својим искуством у истраживању војвођанских и других Словака „Доње земље“ пружили драгоцену помоћ. Нашим саговорницима топло захваљујемо на доброј вољи и времену, које су издвојили за разговоре.

Братислави; са неколико њих, који су у другим крајевима Словачке, разговарали смо путем скајпа. Интердисциплинарни и билатерални приступ показао се као кључан у разумевању проблема 'повратне', али и транснационалне миграције: словачки истраживач познаје словачки и чехословачки социјални, историјски и политички контекст, док истраживачица из Србије може да сагледа истраживани проблем у српском и југословенском контексту. Саговорницима је остављена могућност да сами изаберу језик на којем ће говорити. Они су били упознати с тим да словачки истраживач говори српски језик, док српска истраживачица разуме словачки, али се на њему не изражава флуентно. У разговорима су оба језика била заступљена, па смо могли да проценимо стање и српског и словачког наших саговорника.

Истраживање је конципирано као мултилокално (Marcus 1995), с обзиром на то да се ради о миграцијској ситуацији. Словачка заједница Војводине је подељена: део живи у Србији, део је на краћем или дужем привременом боравку у Словачкој, док се део трајно настанио у Словачкој; многи њени припадници су „негде између“ различитих (не)могућности. Мултилокални приступ дефинише терен као мрежу локалитета и омогућава да се сагледа динамика међусобно повезаних делова заједнице (Hannerz 2003). Истраживање мањег обима – својеврсно реконгностизирање терена – обављали смо у Ковачици и Падини (општина Ковачица, Банат) 2015. године. Сања Златановић је са колегеницом др Младеном Прелић обављала истраживања у мултиетничком селу Бело Блато (општина Зрењанин, Банат), у коме је словачка заједница већинска.² Истраживања у Банату допринела су потпунијем разумевању истраживане заједнице. Планиран је наставак истраживања у Братислави, као и у различитим местима Војводине. Истраживање је у току и овде су изнети прелиминарни резултати и увиди.

Словачка заједница у Србији: историјски и етнографски контекст

Словачко становништво насељавало је територију данашње Војводине у неколико таласа процеса колонизације средином и током друге половине 18. века (Sirácky 1980, 64–83). Словаци који су живели на југу бивше Угарске краљевине, на подручјима данашње Мађарске, Румуније, Србије и Хрватске, називани су Словацима Доње земље (слов. *Dolnozemskí Slováci*). Под појмом „Доња земља“ (слов. *Dolná zem*) подразумева се простор у сливу река Дунава и Тисе на југоисточном ободу Велике Угарске равнице (на мађарском *Alföld* или *Nagyalföld*). Како објашњава Ботик, од 15. века се овим термином називао равничарски део Угарске, који се простирао јужно од политичко-административног центра државе, док се северни део називао „Горња земља”

² Прелић и Златановић су истраживање обављале у периоду од 2013. до 2016. године у оквиру пројекта Етнографског института САНУ *Нематеријално културно наслеђе у мултиетничким заједницама Баната* (Prelić, Zlatanović 2016).

(мађ. *Felföld*, слов. *Horná zem*) (Botík 2011, 17). Назив „Словаци Доње земље“ (слов. *Dolnozemski Slováci*) се и данас употребљава као обједињујући термин за припаднике словачке заједнице који живе у савременој Мађарској, Румунији, Србији и Хрватској.³

Миграције Словака текле су у оквиру Угарске и имале су унутрашњи карактер. Оне су биле комплексно мотивисане, али се могу издвојити два међусобно повезана и условљена фактора: тадашња Горња Угарска је била пренасељена, док је – са друге стране – било потребно да се населе испражњене територије после отоманске владавине (Sirácky 1980). Ове миграције су углавном биле проузроковане економским и религијским разлозима, будући да је евангеличка црква била изложена притиску католичке цркве. Словачка евангеличка црква аугсбуршке вероисповести (слов. *Slovenská evanjelická cirkev augsburského vyznania*) имала је кључну улогу у конструкцији идентитета војвођанских Словака. Они су, с обзиром на своју евангеличку припадност, тежили концентрисаном насељавању (Botík 2011, 30–31). Словачко становништво, пореклом углавном из области данашње средње и западне Словачке, населило је територију данашње Војводине у потрази за бољим економским и друштвеним положајем, као и религијском слободом. Прва насеља словачког становништва на територији данашње Војводине настају од 1745. године на подручју Бачке, потом у Срему, а од 1802. и у Банату (Sirácky 1980, 32–34). Словачка насеља су готово до данас задржала пољопривредни карактер (Slavkovski 2004, 140), а представљају и својеврсна језичка острва (Botík 2011, 7). Већина војвођанских Словака су евангелисти. Једино у Селенчи, осим евангелика, живе и Словаци католици (Crnjanski 2007, 620). Евангеличка црква и данас има велики значај за заједницу војвођанских Словака. Она функционише не само као верска институција, већ као носећи конструкт у формирању и одржавању њихове специфичне идентификације.⁴

Након распада Аустроугарске монархије 1918. године и формирања Чехословачке, везе словачког становништва „Доње земље“ са земљом порекла су постајале све слабије (Botík 2011, 24). Њихова будућност била је условљена новим политичким оквирима земаља сукцесора – Мађарске, Румуније и Југославије, у којима су постали мањина (*op. cit.*). Захваљујући пријатељским односима Чехословачке и Југославије, словачка заједница у Војводини имала је добре услове за свој културни живот и представљала је пример добро интегрисане мањине, која и данас у Србији ужива посебан углед.⁵ Наивна

³ Феномен „Доње земље“ подробно разматра: Botík 2011: 17–26.

⁴ О значају евангеличке цркве за Словаке „Доње земље“: Botík (2011, 33–36); о улози евангеличке цркве у животу Словака у Југославији: Šimkovicová 1995; о евангеличкој цркви у Словачкој: Benža 2011.

⁵ О образовању припадника словачке мањине на свом језику, службеној употреби словачког, медијима, учешћу у јавном животу Србије: Crnjanski 2007.

уметност из Ковачице је призната у свету и представља својеврстан културни „бренд“ Србије.⁶

Распад федералних држава Чехословачке и Југославије 90-их година 20. века и успостављање политичког плурализма у Словачкој и Србији одразили су се и на начин живота словачке мањине у Војводини. Ратови на простору бивше Југославије, међународна изолација Србије и дубока економска криза крајем 80-их и почетком 90-их година прошлог века, покренула је војвођанске Словаке да траже начине за успостављање ближих односа са земљом порекла. Док се Србија суочавала са дубоком економском кризом и незапосленošћу, Словачка је постала чланица Европске уније 2004. године, добијајући тако могућност да активније учествује у глобалним токовима. Због различите динамике политичких и економских кретања у ове две земље, Словачка за војвођанске Словаке представља не само „екстерну“ домовину (Brubaker 1995)⁷, већ и повољну дестинацију за економску и радну миграцију.

Према резултатима последњег Пописа становништва из 2011. године, у Србији живи 52,750 припадника словачке заједнице, а од тог броја на територији Војводине – 50, 321 (Попис 2012: 21). Словаци у Србији сачињавају 0,73% укупног становништва, а у Војводини – 2,6% (*ibid.*, 23). Најзаступљенији су у општинама Бачки Петровац и Ковачица (*ibid.*, 98). Уколико се прате резултати пописа становништва од 1948. до 2011. године, јасно се уочава да је 1991. дошло до наглог смањења броја припадника словачке заједнице и њиховог процентуалног удела у укупном броју становника Србије (*ibid.*, 14). Осим очекиваних асимилационих процеса, разлог томе је и њихова миграција из Србије у иностранство, превасходно у Словачку.

Војвођански Словаци су веома посвећени неговању своје народне традиције. Саговорници који су били или још увек јесу ангажовани на пословима у вези са културним животом заједнице истицали су то као њен приоритет. Велики је број фолклорних удружења и сличних облика умрежавања. Многи наши саговорници су били активно укључени у фолклорна друштва током живота у Војводини. Традиција за припаднике заједнице подразумева скуп строгих правила (у одевању, плесу и сл.), иако је евидентан велики креативни потенцијал у презентацији. Многи људи поседују традиционални костим, који облаче у свечаним приликама и друштвеним окупљањима; двоје наших саговорника је поменуло да су своје традиционалне

⁶ О вези наивног сликарства и идентификације војвођанских Словака: Blagojević 2012.

⁷ Брубакер објашњава да *домовина* представља политичку, а не етнографску категорију, као и то да је она конструисана, а не унапред дата (Brubaker 1995, 110). Овај аутор даље указује на то да је у основи концепта *домовине* аксиом да националност прелази границе државе, а што доводи до идеје да је држава одговорна не само за своје грађане, већ и за коетнике који живе у другим државама и имају држављанство тих држава (*ibid.*, 117). Национална мањина, национализована држава и екстерна национална домовина формирају троугао у којем су односи између ова три ентитета динамични и релациони (*ibid.*, 118–120).

костиме донели у Словачку, а да су такав костим сашили и свом сину, који има тек нешто више од годину дана. Поједини саговорници су критиковали затвореност и конзерватизам заједнице у погледу очувања елемената културе означених као традиција, објашњавајући да је то ипак био једини начин да она сачува своју специфичну словачку етничку идентификацију (слов. *slovenskost*).⁸ Националне мањине, па тако и словачка заједница Војводине, улажу напор да се одупру асимилацији, па су „у свом културном изражавању изразито склоне традиционализму“ (Prelić 2008, 281). Захваљујући, између осталог, визуелно препознатљивим елементима традиционалне културе, заједница је одржала дистинктивни идентитет у односу на већинско друштво, али унутар ње постоје разлике и фузије у самоидентификацији (у локалним облицима традиционализма, у ставовима према школовању на словачком језику, актуелној миграцији, ресурсима које отвара политика Словачке Републике према својој дијаспори, у културном и политичком организовању и сл.) (уп. Werbner 2015).

Слика 1. Евангеличка црква у Ковачици, 2015.

⁸ О војвођанским Словацима публиковане су значајне етнографске и културолошке студије, међу којима, у овој прилици, издвајамо: Bednárík 1964; Slavkovski 2004; Benža, Slavkovský, Stoličná 2006; Sklabinská, Mosnáková 2013.

Слика 2. Ентеријер словачке етно-куће у Падини, 2015.

Разлози миграције, њен оквир и ток

Саговорници су своје детињство и младост у Југославији и – касније – у Србији, описивали као безбрижне, а односе са већинском српском заједницом као добросуседске. Поједини од њих су у време социјализма путовали за Словачку ради годишњег одмора, где су – због доброг економског стандарда у Југославији – били у могућности да се са мало новца лепо проведу. Многи од њих су као чланови фолклорних друштава одлазили у Словачку на фестивале и слична дешавања и тако успостављали пријатељства, која су им касније, када су се одлучили на пресељење, много значила.

Крај 80-их и почетак 90-их година 20. века обележили су бујање национализма и ратови на простору бивше Југославије, а које је пратио и нагли пад економског стандарда становништва, што је довело до првог већег таласа исељавања војвођанских Словака. У зависности од места у којима су припадници словачке заједнице живели, почеле су да се осећају – у мањој или већој мери изражене – етничке тензије. Појединим саговорницима су били мобилисани очеви или блиски рођаци за рат у Хрватској. У неким местима Војводине доселили су се Срби избегли из Босне, који су – према речима појединих саговорника – донели другачију културу живљења и ратне трауме, што је доприносило атмосфери тензије. У овом периоду, поједини

војвођански Словаци одлучују да се преселе за Словачку. Млађи људи почињу да одлазе у Словачку ради студирања, а селе се и целе породице. Многи од оних који су завршили своје школовање у Словачкој размишљали су о томе да се врате у Србију. Криза је, међутим, и даље била дубока, а они су тада већ имали изграђен социјални и професионални оквир за живот у Словачкој. Поједини од њих су се враћали у Србију, остајали су ту или су се – после извесног времена – опет одлучили да се преселе за Словачку.

‘Повратна’ миграција је даље континуирано текла, али је већи замах добила око 2008. године. Овај талас је директно условљен економском кризом и немогућношћу налажења запослења. Док се поједини људи одлучују на трајно пресељење, многи одлазе ради обављања сезонских послова и након тога се враћају назад. Индивидуални разлози, погледи и искуства се веома разликују. Готово сви саговорници подвлачили су економске и професионалне разлоге миграције: у Србији су били без посла, слабо су зарађивали и тешко живели, или нису видели могућности за било какво професионално напредовање. Саговорници су послом и зарадом у Словачкој углавном врло задовољни. Поједини војвођански Словаци се ипак одлучују на повратак у Србију, а разлози су комплексни (интеграција у словачко друштво није једноставна, као ни прилагођавање другачијем начину живота, тешко им пада одвојеност од породице...).

Године 2015. долази до наглог и масовног исељавања војвођанских Словака у Словачку. Овај замах је повезан са продубљивањем економске и политичке кризе у Србији, праћене високим степеном корупције и клијентелизма, која овог пута ствара доживљај потпуне бесперспективности живота у Србији.⁹ С обзиром на то да многи војвођански Словаци већ дуже време живе у Словачкој, они су у могућности да помогну људима који долазе, а појавиле су се и агенције које посредују у налажењу посла.¹⁰ Чланови породица иду једни за другима. Куће у Војводини се продају по ниским ценама, а места у којима су они живели постају све празнија. Поједини наши саговорници описивали су своју зачуђеност када су, приликом посета својима у Војводини, приметили да младих људи на улицама готово да нема.

Војвођански Словаци студирају у Словачкој у статусу иностраних студената, али са посебним погодностима. Многи од њих добијају стипендију словачке владе, која им олакшава финансијску страну студирања, која би у Србији била знатно тежа. Саговорници су углавном наводили прагматичне разлоге своје одлуке да студирају у Словачкој: после дипломирања добиће ту

⁹ Од 90-их година из Србије масовно мигрирају и припадници већинске српске заједнице. У последњих неколико година ове миграције су такође добиле на интензитету и масовности.

¹⁰ У медијима у Словачкој и Србији је од почетка 2017. почело да се учестало говори о неадекватним условима рада и плаћања у фабрикама у којима су на привременом раду грађани Србије. Први је о томе писао београдски часопис *Недељник* 14. 02. 2017. <http://www.nedeljnik.rs/nedeljnik/portalnnews/reporter-nedeljnika-na-tajnom-zadatku-tri-meseca-u-slovackoj-fabrics-u-kojoj-se-gradani-srbije-tretiraju-kao-robovi> Овај текст су пренели медији у Словачкој, што је у обе земље изазвало серију бурних, често контрадикторних реакција.

посао, а осим тога, са дипломом земље ЕУ они могу да наставе своје школовање или да се запосле у некој развијенијој земљи. Поједини од њих су били привучени специфичним студијским програмима, које универзитети у Србији не нуде. Саговорница која је завршила етнологију је објаснила да је њен мотив да студира у Словачкој био тај да на студијама учи о словачкој традицији и култури.

Словачка Република је креирала низ законских мера подршке својој дијаспори и то не само онима који остају да живе на територијама других држава, већ и онима који се одлучују на привремени или трајни боравак у Словачкој.¹¹ Миграциона политика Словачке фокусира се на Словаке који живе у иностранству, а са циљем подршке контролисаној економској миграцији.¹² Потребно је да припадници словачке дијаспоре документују своје словачко етничко порекло како би добили потврду да су Словаки који живе у иностранству (слов. *osvedčenie Slováka žijúceho v zahraničí*) на основу које остварују права на боравак, рад и школовање у Словачкој. Растући тренд интересовања Словака из Војводине за посао и живот у Словачкој потврђује и број поднетих захтева и издатих потврда. Држављани Србије су 2014. године поднели 681 захтев за добијање поменуте потврде, при чему је било додељено 592. Године 2015. је број захтева достигао 1156, а издато је 1056 потврда. Године 2016. се овај број удвостручио: поднето је 2223 захтева, од којих је 2068 добило тражену потврду.¹³

У основи актуелне миграције војвођанских Словака превасходно су економски разлози и то како са њихове стране (знају језик земље у коју одлазе, то им је најближа земља ЕУ у коју могу да оду, а уз то имају низ погодности), тако и са стране Словачке Републике (потреба за радном снагом у виду контролисане миграције становништва које ће се због језика лакше прилагодити условима окружења). Словачка од припадника своје дијаспоре захтева да потврде своје словачко етничко порекло, што економској миграцији даје примордијалистички оквир.

'Повратак' у Словачку

Војвођански Словаки се у Словачкој суочавају са језичким препрекама и тешкоћама. Словачки језик којим они говоре разликује се од стандарда; архаичнији је, са много дијалектизама и србизама. Они углавном улажу напор да се у језичком смислу прилагоде средини у коју су дошли, али то је процес који захтева време. На лексичком плану они постижу промену,

¹¹ Законска основа везана за Словаке који живе у иностранству: <http://www.uszz.sk/sk/pravne-postavenie-slovakov-zijucich-v-zahranici/>

¹² Миграчна политика Slovenskej republiky s výhľadom do roku 2020, prijatá uznesením vlády Slovenskej republiky č. 574 z 31. augusta 2011:

<http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=20174>

¹³ Подаци добијени у Канцеларији за Словаке у иностранству (Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí) у Братислави 2017.

али се акценат и конструкција реченице теже мењају. Код појединих саговорника, који су у Словачкој стекли универзитетско образовање и где живе већ две деценије, и даље је био приметан утицај српског у конструкцији реченице. Питање комуникације са затеченим словачким становништвом за њих је веома осетљиво. Једна од саговорница је испричала да због свог начина говора није била активна на часовима током студирања; изабрала је да дипломски рад напише на енглеском. Друга саговорница је причала да јој је на почетку студија веома сметало то што су је њене колеге-студенти учестало исправљали у говору. Она је објаснила да је у Бачком Петровцу, где је одрасла, свако говорио онако како је знао, међусобно се нису исправљали, било је једино важно да се разумеју. На поменуте тешкоће са стандардним словачким језиком, надовезују се и други изазови – знање чешког језика, веома заступљеног у литератури на студијама, у медијима и сл. За војвођанске Словаке је чешки језик веома далек, па се они који студирају довијају на различите начине (траже превод на српски и сл.), док они који у каснијим годинама долазе због посла често не могу да га савладају ни на нивоу пасивног разумевања.

Саговорници су опширно говорили о великим, па – према речима појединих од њих – и огромним разликама у начину живота у Словачкој и у Војводини, као и о разликама у менталитету словачких и војвођанских Словака. Готово сви су се суочавали са неразумевањем и неприхватањем у новој средини. Веома их погађа то што они у Словачкој нису препознати као Словаци, већ као Југословени или Срби, а као такви су пејоративно етикетирани оријенталистички обојеним дискурсом. И то је кључна тачка интраетничког неразумевања. Међуљудске односе у Словачкој описују као веома формалне, рационалне и дистанциране. У новој средини недостају им срдачност, топлина и отвореност на које су навикли. Углавном су говорили да им недостају дружења и лежернији приступ животу, изражен крилатицом „лако ћемо“. Како је објаснио један саговорник, из таквог приступа произилази хаос, због којег је побегао из Србије, али у новој средини њему ипак недостаје опуштенија међуљудска интеракција. И то је подручје изражене носталгије.

У новој средини они су у већинском католичком окружењу. Саговорници су говорили да у сфери религије нису доживљавали никакву запитаност локалног словачког становништва. У евангеличкој цркви се сусрећу они војвођански Словаци који су верници. Свештеница евангеличке цркве у Братислави, са којом смо разговарали, указала је на потешкоће са којима се у новој средини суочавају људи из Војводине услед другачијих социјалних и језичких навика.

Војвођански Словаци су хетерогени по пореклу (индивидуалном и регионалном), времену пресељења у Словачку, образовању, економском стању. Они користе различите индивидуалне стратегије у циљу уклапања у нову средину, а у зависности од својих година, образовања, социјалних вештина и личне флексибилности. Дужим боравком у Словачкој и усвајањем културних и језичких норми средине, интраетничке границе постају

пропустљиве. Многи саговорници су изражавали задовољство постигнутим степеном интеграције и професионалним статусом; многи су у браку са партнером рођеним у Словачкој.

Миграција војвођанских Словака је коетничка – досељеници су исте етничке припадности као становништво у местима пресељења. С обзиром на ову своју карактеристику, она припада категорији етнички привилегованих миграција (Müns & Ohliger 1997, наведено према: Ђаро Џмегаћ 2005, 200). Иако би се у овом случају очекивао једноставнији процес интеграције, резултати многих истраживања показују да иста етничка припадност миграната и старог становништва не мора играти значајну и повезујућу улогу (Ђаро Џмегаћ 2005; Ђаро Џмегаћ, Voss, Roth 2010; Zlatanović 2015).

Између две домовине

Војвођански Словаци су билингвални. Млађи и људи средњих година су са високом језичком компетенцијом српског.¹⁴ Словачки језик одређују као свој матерњи језик, а српски као језик државе у којој су рођени и који су спонтано усвајали током одрастања, те их могу користити паралелно. У разговорима током истраживања углавном су с лакоћом прелазили са једног на други језик. Поједини саговорници су ангажовани на пословима у којима је потребно знање српског језика, па је то у новој средини њихова предност. Они који су дуже у Словачкој, углавном губе флуентност изражавања на српском.

На дискурзивном плану саговорника јасно се показивало да је група са којом се идентификују – словачка заједница Војводине. Учестало употребљавају заменицу *ми*. Код сасвим малог броја саговорника, и то код оних који су мигрирали 90-их година прошлог века, *ми* осцилира са *они*. Синтагму *наши Словаци* или само присвојни придев *наши* употребљавају када желе да направе дистинкцију у односу на Словаке из Словачке („Доста има *наших Словака*, који студирају на теолошком факултету“; „Мислим да нема места где се *наши* срећу“; „Али то је та традиција, то конзервирање *наше*“). У референцама на живот у Србији, фреквентна је синтагма *код нас* („За мене је једноставније *наћи* овде посао, него *код нас* у Србији“).

У исказима готово свих саговорника била је евидентна јака емоционална везаност за Србију и Војводину, без обзира на то да ли тамо одлазе често или ретко, да ли категорички одбијају помисао на то да се тамо врате или остављају такву могућност отворену. Ипак, код оних који су раније мигрирали, јасније је изражено опредељење да је сада Словачка њихов дом. Сви они углавном настоје да прате политичка и друга дешавања у Србији. У зависности од професионалних опредељења прате и културну сферу – поједини од њих испољавали су добро познавање новије књижевне продукције и сл. Поједини саговорници су – у спонтано добијеним

¹⁴ О билингвалности војвођанских Словака: Tirova 2012; о њиховом језику подробније: Dudok 2008, Sokolović 2017.

наративима – помињали да обавезно гласају на изборима у Србији. Један од саговорника, који скоро осам година живи у Словачкој, испричао је да редовно одлази на прегледе код свог лекара у Србију. Из Србије се у Словачку носи храна – подручје најизраженије носталгије. На наше питање шта је то што им из Србије највише недостаје, готово сви су одговарали да је то храна. Осим домаћих производа, као што су кулен, ајвар и ракија, они из Србије носе коре за питу, плазма-кекс, па и футошки купус. Недостаје им роштиљ, бурек, јогурт („Наш течни јогурт. Ми јогурт пијемо, овде се јогурт једе“). Говорили су – често уз смех – да се више производа носи из Србије за Словачку, него обратно.

Поједини саговорници раде у институцијама на пословима повезаним са Србијом или са земљама бивше Југославије, па због посла тамо често путују. Један од наших саговорника је испричао да је његов животни сан био да ради посао помоћу којег ће повезивати Словачку и Србију и да му се тај сан остварио. Саговорница која ради на пословима заштите животне средине осмислила је пројекат сарадње са институцијом из Србије.¹⁵ Многи саговорници успостављају и одржавају професионалну сарадњу са колегама у Србији. Студенти своје дипломске, мастер и докторске радове често тематски везују за Србију.

Саговорници су говорили о помешаним осећањима припадности, која су се током времена мењала. Некада се осећају као мањина у обе земље, а некада налазе начина да своју двоструку припадност искусе као предност. Словачку доживљавају као земљу у којој могу да се професионално остваре и у којој могу да зараде за пристојан живот (за разлику од Србије). Они који су дуже у Словачкој, углавном је доживљавају и као свој дом. Најчешћи одговор оних који су добили право на трајни боравак јесте да за њих обе земље представљају дом. Ипак, у исказима саговорника евидентна је амбиваленција. И у исказу једног истог саговорника су, током дужег разговора, уочљиве осцилације у погледу осећања припадности и одређења где се налази дом. Следећи исказ сажима исказе многих:

„На жалост, наше амбиције каријерне нису тамо у Србији. Базирамо се да останемо овде. [...] Кућа остаје као језгро наше породице тамо. [...] Ми смо Словаци, тако смо васпитавани. Ипак живели смо у Србији, с тим да поштујемо Србију као своју земљу. Наравно, ја Србију волим. Данас имам и један пасош и други пасош. Тако да када би морао да се одлучим да се одрекнем једног пасоша – било би ми јако тешко. [...] Осећам се овде као код куће, али и тамо сам као код куће. [...] Било ми је жао да се Словачкој дало да уђе у Европску унију, а нама не.“ (м. 1991)

¹⁵ У прилог разумевању разлога због којих се одлучила да живи у Словачкој, саговорница је додала и то да је уговорила сарадњу, али је потом дошло до промене носиоца власти у Србији. Особа са којом је уговорила сарадњу више није била на тој позицији, а човек који ју је заменио није о томе био информисан и она је морала да процедуру уговарања пројекта покрене испочетка.

Саговорници су истовремено вишеструко везани за обе државе. Они раде на одржавању своје вишеструке повезаности, која искључује одређење – *или/или* (уп. Schiller Glick, Basch, Szanton Blanc 1995). На нашу молбу да начине хијерархију где су више, а где мање „код куће“ – одговарали су различито. Углавном је била евидентна тежња да Словачка постане њихов дом. За оне који остају у Србији, или се у њу враћају након боравка у Словачкој – Словачка остаје „екстерна“ домовина.

У периоду социјализма, војвођански Словаци су Србију доживљавали као своју домовину, а Словачку као иностранство. Међу онима који су сада у познијим годинама, веома ретки су путовали за Словачку. Саговорници у Братислави су нам причали да њихове бабе и деде нису ни имали интересовања за то, а што се потврдило и на терену у Банату. Људи који су сада у познијим годинама, опажали су Словачку као земљу која је у економском погледу далеко иза Југославије, и самим тим, нису имали жељу за путовањима или 'повратком'. Од 90-их година прошлог века војвођански Словаци све мање доживљавају Словачку као иностранство: путовања ради одмора, излета или неког посла постала су уобичајена. У данашње време Словачка се уопште не опажа као иностранство, с обзиром на то да свако има неког блиског који тамо живи или повремено борави и код кога се одлази у посете. Прате се ТВ канали Словачке, као и политичка и друштвена дешавања у њој. Иако су разлози за миграцију у Словачку углавном прагматичног карактера, за поједине младе људе она постаје и сањана земља предака, романтизована домовина. У рефлексима о миграцији, код неколико младих саговорника се провукла нит да је то можда повратак коренима („Вероватно се враћам коренима“).

Масовну миграцију војвођанских Словака саговорници амбивалентно доживљавају. С једне стране, исказивали су забринутост за опстанак заједнице у Србији, јер је превасходно напуштају млади и образовани људи. Са друге стране, сматрају да су кретања људи добра за њу: неки одлазе, неки се враћају, многи су на оба места. Између два дела заједнице је интензиван проток људи, информација, различитих облика добара (уп. Voccagni 2016). Како су поједини саговорници објашњавали, они у Словачкој имају могућност да науче стандардни језик, успоставе нове контакте, усвоје нова знања и вештине, а да све то представља добробит за заједницу. Објашњавали су да су у времену данашњих технологија и глобалних миграција раздаљине постале релативне. Осим тога, просторна удаљеност између Словачке и Србије је 500 км, која се колима прелази за свега пет сати.

'Повратна' миграција војвођанских Словака је у току, а заједница је у флукутирању. Процес 'повратка' има многобројне етапе и облике. Војвођански Словаци своју припадност углавном везују за две домовине: једну у којој су рођени, и другу одакле су потекли њихови преци и која им сада отвара нове могућности за економски и професионални напредак. Двострука припадност носи са собом многобројне изазове. С обзиром на добре билатералне односе Србије и Словачке, она – за њих саме – није конфликтна.

Литература

- Bednárík, Rudolf. 1964. *Slováci v Juhoslávii. Materiály k ich hmotnej a duchovnej kultúre*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, Národopisný ústav.
- Benža, Mojmír, Slavkovský, Peter & Stoličná, Rastislava. 2006. *Atlas tradičnej kultúry slovenských menšín v strednej a južnej Európe*. Nadlak: Ivan Krasko.
- Benža, Mojmír (red.). 2011. *Historický atlas evanjelickej cirkvi a. v. Liptovský Mikuláš*: Tranoscius.
- Blagojević, Gordana. 2012. „Naivno slikarstvo kao priča o etnokulturnom identitetu Slovaka u Srbiji: primer Kovačice.“ *Zbornik matice srpske za društvene nauke* 139/2: 185–195.
- Boccagni, Paolo. 2016. “From the multi-sited to the in-between: ethnography as a way of delving into migrants’ transnational relationships.” *International Journal of Social Research Methodology* 19/1: 1–16.
- Botík, Jan. 2011. *Dolnozemskí Slováci. Tri storočia vyst'ahovaleckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku*. Nadlak: Ivan Krasko.
- Brubaker, Rogers. 1995. “National minorities, nationalizing states, and external national homelands in the new Europe.” *Daedalus* 124/2: 107–132.
- Cassarino, Jean-Pierre. 2004. „Theorising return migration: the conceptual approach to return migrants revisited.“ *International Journal on Multicultural Societies* 6/2: 253–279.
- Crnjanski, Katarina. 2007. “Slovaci u Vojvodini”. U *Položaj nacionalnih manjina u Srbiji*, ur. Vojislav Stanovčić, 619–637. Beograd: Odeljenje društvenih nauka SANU, knj. 30. Međuodeljenjski odbor za proučavanje nacionalnih manjina i ljudskih prava.
- Čapo Žmegač, Jasna. 2005. „Ethnically privileged migrants in their new homeland.“ *Journal of Refugee Studies* 18/2: 199–215.
- Čapo Žmegač, Jasna, Voss, Christian & Roth, Klaus (eds.). 2010. *Co-ethnic migration compared. Central and Eastern European contexts*. München: Kubon & Sagner Verlag.
- Dudok, Miroslav. 2008. *Zachránený jazyk. State o enklávnej a diasporálnej slovenčine*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko.
- Hannerz, Ulf. 2003. “Being there... and there... and there! Reflection of multi-sites ethnography.” *Ethnography* 4/2: 201–216.
- Kunuroglu, Filiz, Vijver, van de Fons & Yagmur, Kutlay. 2016. “Return migration.” *Online Readings in Psychology and Culture* 8/2: 3–28.

- Marcus, George E. 1995. "Ethnography in/on the world system: The emergence of multi-sited ethnography." *Annual Review of Anthropology* 24: 95–117.
- Münz, Rainer & Ohliger, Rainer. 1997. „Deutsche Minderheiten in Ostmittel- und Osteuropa, Aussiedler in Deutschland. Eine Analyse ethnisch privilegierter Migration.“ *Demographie aktuell* 9. Humboldt-Universität zu Berlin.
- Prelić, Mladena. 2008. *(N)i ovde, (n)i tamo: etnički identitet Srba u Mađarskoj na kraju XX veka*. Beograd: Etnografski institut SANU, Posebna izdanja 64.
- Prelić, Mladena & Zlatanović, Sanja. 2016. "Interkulturnost i lokalnaya identichnost: primer sela Belo-Blato (Voevodina, Serbiya)." In *Evropa men-shinstv – menshinstva v Evrope: Etnokulturne, religiozne i yazkove gruppi*, eds. M. E. Kabickiy, M. Y. Marynova, 234–250. Moskva: Institut etnologii i antropologii im. N. N. Mikluho-Maklaya, Rossisyskaya akademiya nauk.
- Schiller Glick, Nina & Basch, Linda & Szanton Blanc, Cristina. 1995. "From immigrant to transmigrant: Theorizing transnational migration." *Anthropological Quarterly* Vol. 68/1: 48–63.
- Sirácky, Ján. 1980. *Slováci vo svete I*. Martin: Matica Slovenská.
- Sklabinská, Milina & Mosnáková, Katarína. 2013. *Slováci v Srbsku: z aspektu kultúry*. Nový Sad: Ústav pre kultúru vojvodinskih Slovákov.
- Slavkovski, Peter. 2004. „Tradicionalna kultura slovačkih manjina u srednjoj i jugoistočnoj Evropi.“ *Glasnik Etnografskog instituta SANU* LII: 139–145.
- Sokolović, Dalibor, A. 2017. "Jezička lojalnost i etnojezička solidarnost pripadnika slovačke jezičke zajednice u Vojvodini." *Južnoslovenski filolog* LXXIII/1-2: 155–169.
- Šimkovicová, Darina. 1995. *Evanjelická a. v. cirkev a jej význam v národnom a kultúrnom živote Slovákov v Juhoslávii*. Martin: Matica slovenska.
- Tirova, Zuzana. 2012. „Dvojezičnost u životu vojvođanskih Slovača.“ *Slavistika* XVI: 252–255.
- Werbner, Pnina. 2015. "The Boundaries of Diaspora: A Critical Response to Bru-baker." In *Diasporic Constructions of Home and Belonging*, eds. F. Klager, K. Stierstorfer, 35–51. Berlin: Walter de Gruyter.
- Zlatanović, Sanja. 2015. "Metodološki i epistemološki izazovi istraživanja koetničkih migracija na posleratnom terenu." *Glasnik Etnografskog instituta SANU* LXIII/3: 537–550.

Извори

- Migračna politika Slovenske republike s výhľadom do roku 2020, prijatá uznesením vlády Slovenskej republiky č. 574 z 31. augusta 2011: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=20174>

Недељник, Београд 14. 02. 2017.

<http://www.nedeljnik.rs/nedeljnik/portalnews/reporter-nedeljnika-na-tajnom-zadatku-tri-meseca-u-slovackoj-fabrics-u-kojoj-se-gradani-srbije-tretiraju-kao-robovi>

Подаци добијени у Канцеларији за Словаке у иностранству (Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí) у Братислави 2017.

Popis. 2012. *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji. Stanovništvo, Nacionalna pripadnost: podaci po opštinama i gradovima*. Beograd: Republički zavod za statistiku.

Примљено / Received: 21. 03. 2017.

Прихваћено / Accepted: 06. 11. 2017.